

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен "доктор" по: област на висше образование 6. Аграрни науки и ветеринарна медицина, професионално направление 6.1. Растениевъдство, научната специалност Растениевъдство

Автор на дисертационния труд: Радко Петров Христов, докторант (задочен) към катедра „Растениевъдство“ при Аграрен университет, гр. Пловдив.

Тема на дисертационния труд: „Влияние на някои продукти за листно третиране върху добива и качеството на зърното при сортове обикновена пшеница“.

Рецензент: проф. д-р Иван Христов Янчев, Аграрен университет - гр. Пловдив, област на висше образование 6. Аграрни науки и ветеринарна медицина, професионално направление 6.1. Растениевъдство, научната специалност „Растениевъдство“ определен за член на научното жури със заповед № РД-16-263/14.03.2022 год. от Ректора на Аграрен университет.

1. Кратко представяне на кандидата.

Радко Петров Христов е роден на 15.09.1987 г. През 2010 г. е придобил образователна и квалификационна степен бакалавър по „Растителна защита“, а през 2012 г. ОКС „Магистър“ по „Растителна защита“ в Аграрен университет - Пловдив.

Заема позиция „Продуктов мениджър“ от 2012 г. до 2016 г. във фирма „Булагро“ АД – Стара Загора. От 2016 г. до 2019 г. заема позиция „Оперативен маркетинг“ (разработване на нови продукти за българския пазар), а от ноември 2019 г. до момента заема позиция „Продуктов мениджър – пшеница и рапица“ към фирма „Байер България“. Владее говоримо и писмено на много добро ниво английски език.

2. Актуалност на проблема.

В научната литература са представени публикации, които доказват големите възможности за регулиране на продуктивността и качеството на обикновената пшеница в резултат на детайлно изследване на биологичните изисквания на новите сортове, както и влиянието на екологичните фактори за проявлението им. Това предоставя възможности за регулиране на добива в зависимост от почвените и климатични условия и сортовия състав на обикновената пшеница.

Актуалността на представеното научно изследване е свързано и с България като член на Европейския съюз, което е сериозна мотивация за провеждане на проучвания върху селектирани нови български и чуждестранни сортове обикновена пшеница и тяхната специфична реакция към продукти за листно третиране при конкретни условия.

В редица публикации са представени данни, в които се доказва, че изпитвани сортове обикновена пшеница се различават по реакцията си към някои от проучваните минерални листни торове и органични биостимулатори.

В други публикации липсват данни за настъпилите количествени и качествени изменения на хранителните елементи в растенията при третиране с различни продукти за листно приложение.

Недостатъчно е проучено влиянието на новите минерални листни торове обогатени с микроелементи и органични биостимулатори върху добива на зърно от обикновена пшеница, настъпващи при третиране на посева самостоятелно и в комбинации с листно внесени биологично-активни вещества и макро- и микроторове.

Проучванията, свързани както с факторите от които зависи количеството, така и на тези за качеството на зърното от обикновена пшеница са навременни и полезни за теорията и практиката и за увеличаване производството от тази така ценна суровина за изхранване на населението.

3. Цел, задачи и методи на изследване.

Цел. Да се установи влиянието на продуктите за листно третиране Плантафол и Бомбандиер върху добива и качеството на зърното при сортовете обикновена пшеница Енола, Анапурна, Гинра и Биляна.

Задачи

- Да се установи влиянието на продуктите за листно третиране Плантафол и Бомбандиер върху растежа и развитието на сортовете обикновена пшеница Енола, Анапурна, Гинра и Биляна, върху структурните елементи на добива, върху продуктивността и влиянието им върху качествените показатели на зърното (физични и химични) на тези сортове обикновена пшеница.

За постигане на целта и задачите са извършени три годишни полски опити през периода 2016 -2019 г.

Опитът е залаган в Учебно експерименталната и внедрителска база на катедра „Растениевъдство” по метода на дробните парцелки в 4 повторения с големина на реколтната парцелка 15 m².

Изпитвани фактори и техните нива

Фактор А – сорт: А₁ – Енола (стандарт); А₂ – Анапурна; А₃ – Гинра; А₄ - Биляна

Фактор В – продукти за листно третиране: В₀ – контрола (нетретирана и неторена); В₁ – контрола (нетретирана и торена); В₂ - Плантафол – 250 g/da; В₃ – Бомбандиер – 400 ml/da; В₄ – Плантафол (250 g/da) + Бомбандиер (400 ml/da)

Третирането с изпитваните продукти за листно третиране Плантафол и Бомбандиер е извършвано самостоятелно и в комбинация във фаза край на братене – начало на вретенене на пшеницата (29-31 по скалата на Zadoks).

Фенологични наблюдения

Отбелязани са настъпването на основните фенологични фази по скалата на Zadoks (поникване (Z10), братене (Z22), вретенене (Z31), изкласяване (Z57), узряване (Z94)).

Морфологични наблюдения

– извършени са в 1/4 m² в 4 повторения; - при братене наесен - брой растения m²; - към начало на вретенене - брой растения и брой братя на m², - при изкласяване - брой класоносни стебла на m²; - при узряване - височина на растенията (от 10

растения), брой класоносни стебла на m^2 .

При анализа на морфологичните признаци влиянието на препаратите е спрямо нетретирана и неторена контроли поотделно.

Структурни елементи на добива

- дължина на класа, cm; - брой класчета в клас, бр; - брой зърна в клас, бр
- маса на зърната в клас, g

Добив на зърно, kg/da (преизчисляван към стандартна влажност на зърното (13%).

Физични показатели на зърното

- маса на 1000 зърна, (g) - чрез претегляне на 2 проби по 500 бр. зърна;
- хектолитрова маса, (kg) - с либра;

Биохимични анализи на зърното

- Съдържание на протеин в зърното - в % по Келдал;
- Съдържание на мокър и сух глютен в зърното - в % с глютенотомиячка;
- Съдържание на скорбяла; %
- Съдържание на мазнини, %.

Физиологични анализи

- Листен газов обмен; - Хлорофилна флуоресценция; - Фотосинтетични пигменти (по Lichthentaler, 1987)

Математическа обработка на данните

За да се прецени влиянието на листното третиране върху проучваните елементи данните са обработени по метода ANOVA. Математическата обработка на данните от проведените експерименти е извършена с програмата SPSS-16. С помощта на приложения дисперсионен анализ е направена статистическа оценка за наличие или липса на доказани разлики по отношение на проучваните признаци, както за всеки сорт, така и за всички възможни комбинации между степените на проучваните фактори, а за установяване на разликите между изпитваните варианти е използван многогранговия тест на Duncan, при най-малка съществена разлика (LSD) – 0,05 (5%).

4. Онагледеност и представяне на получените резултати.

Дисертационният труд по обем и структурираност на отделните раздели отговаря на изискванията за присъждане на ОНС „Доктор“.

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 154 страници, от които увод - 2 страници; литературен преглед – 26 страници; актуалност на проблема – 2 страници; цел и задачи -1 страница; методика на експерименталната работа – 15 страници; агротехника – 1 страница; почвено-климатични условия – 7 страници; резултати и обсъждане – 78 страници; изводи и приноси – 5 страници; цитирана литература – 12 страници. Дисертационният труд е онагледен с 49 таблици, 9 снимки, 1 фигура и 1 схема, които са подходящо оформени и даващи полезна информация. Дисертационният труд е добре структуриран, съдържа всички необходими раздели и съответства на поставените цели и задачи. Написан е на добър литературен и терминологичен език. Дисертационният труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Дисертационният труд показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по научната специалност „Растениевъдство“ и способности за самостоятелни научни изследвания

5. Обсъждане на резултатите и използвана литература.

Разделът „Резултати и обсъждане“ е представен на 78 страници. Той включва 4 подраздела. Преди това в отделен раздел подробно са описани методичната постановка на опитите, определяните показатели, използваните методи. Обсъждането на резултатите е по раздели. В края на дисертационния труд те са обобщени в 10 извода.

В подраздел 1 „Влияние на третирането с минерални листни торове обогатени с микроелементи и листни биостимулатори върху структурните елементи на добива на пшеницата“ е установено, че периодът зрялост е с продължителност между 41-46 дни през 2016/2017, 43-45 дни през 2017/18 г. и 45-48 дни през 2018/19 г.

Всички сортове узряват сходно като продължителност и не се различават много помежду си. Причината за това е, че изпитваните сортове Енола, Анапурна, Биляна и Гинра са средно ранозрели и при еднакви климатични условия узряват идентично. По отношение на показателя брой поникнали растения при пшеница сорт Анапурна е най-висок средно 403,76 растения, следват сорт Биляна от 375,32 броя, сорт Енола от 359,4 броя и сорт Гинра 345 броя на m^2 . Броя поникнали растения определя и бъдещата гарнираност на посева, както и потенциала му още от началото на развитието на пшеницата. Варирането по отношение на броя презимували растения е както следва при сорт Биляна от 82 % при сорт Гинра 90%, при сорт Анапурна 95 % и при сорт Енола 95 %. Преживяемостта на изпитваните сортове пшеница е определена като много добра при условията на експерименталният период. Установено е при изследваните сортове с най-висока обща братимост се отличава сорт Анапурна средно 616 братя/ m^2 за трите години на изпитването, следван от Енола 550 братя/ m^2 , Гинра 509 братя/ m^2 и Биляна 500 братя/ m^2 . С най-висока продуктивна братимост се отличава сорт Гинра с 441 стъбла/ m^2 следван от Енола 434 стъбла/ m^2 , Анапурна 431 стъбла/ m^2 и Биляна с 419 стъбла/ m^2 .

В подраздел 2. „Структурни елементи на добива“. При сорт Енола, доказано по-голям брой класчета е отчетен при вариантите третирани с Плантафол и комбинацията Плантафол+ Бомбандиер. Най-ниска стойност е отчетена при нетретиранията и неторена контрола (B_0). Най-висока стойност на признака е получена при съвместното прилагане на двата препарата и при сорт Анапурна. За сорт Гинра е установено, че при нетретиранията контрола (B_1) е отчетено доказано по-високо проявление на признака. Всички разлики спрямо B_0 и B_1 при сорта Биляна са недоказани, което показва, че няма, съществена разлика в проявлението на признака, дължащо се на проучваните продукти за листно третиране. Най-съществена разлика се отчита при вариантите на сорт Гинра нетретирани с продуктите за листно приложение и вариантите на сорт Енола третирани с комбинацията на двата продукта и третирани с продукта Плантафол.

Един от признаците, който е пряко свързан с добива на зърно от културата е признакът брой зърна в клас. Доказано е, че при сорт Енола най-голям е броят на зърната при самостоятелното и комбинирано прилагане на двата продукта. При сорт Анапурна само при комбинираното приложение на продуктите и самостоятелното влияние на препарата Бомбандиер е отчетено доказано по-висока стойност на признака в сравнение с тази установена при нетретиранията и неторена контрола. Всички останали разлики са несъществени. Доказана е разликата между самостоятелното приложение на препарата Бомбандиер в сравнение с неторената и нетретиранията контрола и при сорт Гинра. При сорт Биляна не е установена

съществена разлика в проявлението на признака, поради което те са от едно и също ниво. Най-съществено влияние е отчетено при вариантите на сорт Анапурна третиран с Бомбандиер, както и третиран с комбинация от двата продукта сравнено с нетретирания вариант. Всички сортове третирани с продуктите за листно приложение се повлияват положително и показват по-високи резултати.

Признакът маса на зърна в клас има определяща роля при формирането на добива. Установено е при сорт Енола, че самостоятелното и комбинирано влияние на фактора продуктите за листно третиране водят до доказано по-високи стойности на проявление на признака в сравнение с двете контроли – V_0 и V_1 . Същото влияние е отчетено и при сорт Анапурна. Доказано по-високи стойности на признака са отчетени при самостоятелното и комбинирано влияние на листните продукти. Сорт Гинра също е реагирал положително на комбинираното влияние на двата препарата, макар че разликите спрямо приетите контроли са несъществени. При сорт Биляна доказано по-голяма маса на зърната в клас е отчетено при вариантът третиран с Бомбандиер в сравнение с V_0 . Най-съществено влияние се отчита при сорт Анапурна третиран с комбинация от двата продукта и третирания вариант с Плантафол.

В подраздел 3. „Влияние на третирането с минерални листни торове обогатени с микроелементи и листни биостимулатори върху продуктивността на пшеницата“.

При сорт Енола най-високи добиви са установени при комбинираното и самостоятелно прилагане на продуктите за листно третиране. Разликите спрямо двете контроли са статистически достоверни.

Същото градиране на вариантите е установено и при сорта Анапурна. Най-висок добив е отчетен при комбинацията Плантафол + Бомбандиер, следван от вариантите третирани самостоятелно с препаратите Плантафол и Бомбандиер.

При сорт Гинра е установено, че вариантите с комбинирано и самостоятелно третиране са с по-висок добив от този отчетен при двете контроли, но разликите са статистически незначими. При сорт Биляна с по-висок добив се характеризира вариантът с комбинираното въздействие на двата продукта за листно третиране, следван от тяхното самостоятелно приложение.

Резултатите от математическата обработка доказва, че сорт Анапурна през периода на проучване е реализирал най-висок среден добив, както при комбинираното прилагане на продуктите, така и при тяхното самостоятелно въздействие. В градацията по добив следват вариантите третирани самостоятелно с продуктите Бомбандиер и Плантафол. При сорт Енола комбинацията Плантафол + Бомбандиер е с доказано по-висок добив.

В подраздел 4. „Стопански и технологични свойства на зърното от обикновена пшеница“. Доказано по-високи стойности при сорт Енола по отношение на признака маса на 1000 зърна са отчетени при третирането с препарата Бомбандиер и комбинацията между двата продукта. Доказано по-висока маса на 1000 зърна при сорт Гинра е отчетена при третирането с Бомбандиер и комбинацията Плантафол и Бомбандиер в сравнение с контролата V_0 . За сорт Биляна е установено, че разликите по отношение на признака са статистически достоверни за вариантите третирани самостоятелно с препарата Бомбандиер, както и комбинираното им въздействие Плантафол+Бомбандиер. Най-високи резултати по отношение на маса на 1000 зърна се отчитат при сорт Анапурна, но и при сорт Гинра третирани с комбинацията от двата продукта. Приложените препарати за листно подхранване при сорт Енола са оказали доказано положително влияние при самостоятелното въздействие на Бомбандиер върху хектолитровата маса. При сорт Анапурна е

установено, че комбинираното прилагане на препаратите е оказало значимо влияние върху проявлението на признака хектолитрова маса. Доказано е влиянието и на препарата Плантафол. По-високи стойности при сорта Гинра са отчетени при самостоятелното и комбинирано прилагане на продуктите за листно третиране. Доказано е влиянието на препарата Плантафол спрямо контролата В₀. За сорта Биляна единствено разликата между комбинираното влияние на проучваните фактори спрямо двете контроли е доказана с ниво на значимост Р 5%.

Съдържанието на азот, протеини и глютен при сорт Енола се повишава в сравнение с контролата, при третиране с Плантафол, както и в комбинация Плантафол+Бомбандиер. Положителен ефект върху съдържанието на тези показатели при сорт Анапурна се наблюдава при третиране с Бомбандиер самостоятелно и в комбинация с Плантафол. Приложението на Плантафол и Бомбандиер самостоятелно и в комбинация при сорт Гинра води до повишаване съдържанието на азот, протеини и глютен, а при сорт Биляна самостоятелно прилагане на Плантафол и в комбинация с Бомбандиер също води до повишаване на изследваните показатели. Продуктите Плантафол и Бомбандиер използвани за листно третиране при пшеница подобряват физиологичните процеси (в частност фотосинтеза) и качеството на зърното при четири сорта пшеница Енола, Анапурна, Гинра и Биляна. При това се наблюдават и сортови различия в изследваните показатели, в резултат на действието на продуктите.

Литературния обзор включва 79 заглавия, от които 3 на кирилица останалите на латиница. Събраната литературна информация от докторанта Радко Христов е оказала влияние върху точното формулиране на целта и задачите и върху правилния подход при решаването им. Направеният литературен преглед за факторите влияещи върху растежа, развитието, продуктивността и качеството на зърното при обикновената пшеница е задълбочен и аналитичен. Литературния преглед обхваща продължителен период от 1991 г. до 2020 г.

6. Изводи и приноси на дисертационния труд.

Получените от изследването резултати са конкретизирани в 10 извода, които обобщават основните постижения на докторанта. Те са правилно структурирани и обективно отразяват получените резултати. Изводите дават отговор на поставените задачи в дисертацията за постигане целта на изследването.

Докторантът формулира в дисертационния труд следните научни и научно-приложни приноси:

Научни приноси

Установено е влиянието на продуктите за листно третиране Плантафол и Бомбандиер върху растежа и развитието на сортовете обикновена пшеница Енола, Анапурна, Гинра и Биляна, върху структурните елементи на добива, върху продуктивността и качествените показатели на зърното (физични и химични).

Научно-приложни приноси

Установена е продуктивността на сортовете обикновена пшеница: Енола, Анапурна, Гинра и Биляна под влиянието на самостоятелното и комбинирано приложение на изпитваните продукти за листно третиране Плантафол и Бомбандиер. Доказан е положителният ефект на продуктите за листно третиране Плантафол и Бомбандиер, както при самостоятелно, така и при комбинирано третиране върху изследваните показатели, стойностите, на които са по-високи в сравнение с нетретираниите контроли. Установени са оптималните комбинации

между изпитваният сорт обикновена пшеница и приложените продуктите за листно третиране Плантафол и Бомбандиер в зависимост от биологичните му особености и метеорологичните условия през вегетационния период. Резултатите от извършеното изследване дават възможност да се приложат продуктите за листно третиране Плантафол и Бомбандиер в технологията за отглеждане на изпитваните сортове обикновена пшеница: Енола, Анапурна, Гинра и Биляна

7. Критични бележки и въпроси.

Цитирани са малко български автори дванадесет на брой, а има и други които проучват продукти за листно третиране при обикновената пшеница.

На стр. 132 са цитирани публикации на Asad and Rafique, 2002; Zeidan et al., 2010; Khan et al., 2010; Goma et al., 2015, Rawashdeh and Sala, 2015, които не са упоменати в раздел Литература.

Направените бележки не намаляват достойнствата, постиженията и приносите на дисертационният труд, а целят да подпомогнат докторанта за развитието му в научната дейност.

Препоръката ми към докторанта е да продължи изследванията на отделни звена от технологията на отглеждане на нови сортове обикновена пшеница в условията на различни райони на България.

8. Публикувани статии и цитирания.

Във връзка с дисертационният труд докторанта Радко Христов е представил седем публикации, от които пет самостоятелни са публикувани (2 бр. в списание „Journal of Mountain Agriculture on the Balkans“; 1 бр. в „Научни трудове на СУБ-Пловдив“; 2 бр. в списание Земеделие плюс); 1 бр. в колектив в Scientific Papers. Series A. Agronomy; 1 бр. в колектив в списание „Journal of Mountain Agriculture on the Balkans“. Радко Петров Христов е взел участие в пет научни форума (две международни конференции в Румъния – 2019 и 2020 г.; две конференции с международно участие в ИПЗЖ гр. Троян - 2019 и 2020 г.; една юбилейна научна сесия в СУБ гр. Пловдив.

Не са посочени има ли цитирания на публикуваните статии.

Представеният автореферат отразява обективно структурата и съдържанието на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на научените и приложените, от докторанта, различни методи на изследване, правилно изведените експерименти, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на Аграрния университет за неговото приложение, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО**.

Позволявам си да предложа на почитаемото Научно жури също да гласува положително и да присъди на **Радко Петров Христов** образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Растениевъдство“.

Дата: 21.04.2022 г.
гр. Пловдив

Подписите в този документ са заличени във връзка с чл.4, т.1

от Регламент (ЕС) 2016/679 (Общ Регламент относно защитата на данни).